

MONIKA BIESAGA

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków
monika.biesaga@interia.pl

Drugie życie *leminga* we współczesnej polszczyźnie

Przemiany, które nastąpiły w Polsce po roku 1989, nie objęły swym zasięgiem wyłącznie sfery politycznej czy gospodarczej kraju. Miały również znaczący wpływ na język mediów publicznych, który wyzwolił się z ograniczeń narzucanych przez wzorce komunistycznej nowomowy. Od tego momentu mówić można o „słowach na wolności”, jak trafnie ujęła to w tytule swojej książki Irena Kamińska-Szmaj (2001), lub nawet o swoistej dowolności doboru środków komunikacyjnych, jak stwierdzić można niejednokrotnie, śledząc przebieg debat i dyskusji publicznych. Pozostający od tego czasu w stanie permanentnej ewolucji dyskurs polityczny wzbogaca się nieustannie o nowe i zrodzone w jego płynnych granicach jednostki, wyrazy i połączenia frazeologiczne, neosemantyzmy i derywaty słowotwórcze. Analiza dość licznych słowników i słowniczków leksyki politycznej po roku 1989, tworzonych na użytek opracowań naukowych oraz popularyzatorskich (por. Kamińska-Szmaj 2001: 205–231; Sękowska 2007; Zimny, Nowak 2009), skłania do następującej refleksji. Z punktu widzenia polszczyzny jako systemu komunikacyjnego większość językowych tworów dyskursu politycznego ma charakter efemerydalny. Kończą one swój żywot z powodu znikomej i sprzężonej wyłącznie z określoną konsytuacją użyteczności po kilku miesiącach lub nawet kilku tygodniach.

Celem niniejszego tekstu będzie opis nowego rodzaju użyć leksemu *leming*, które pojawiły się co prawda w ramach jednej z odmian krajowego dyskursu politycznego, przejęte natomiast i w swoisty sposób zaadaptowane zostały przez komentatorów związanych z odmiennymi opcjami światopoglądowymi, a także, co kluczowe, autorów czy też nadawców posługujących się polszczyzną w celach innych niż polityczne czy publicystyczne. Powyższe czynniki oraz związek nowego znaczenia ze współczesnymi przemianami społecznymi i politycznymi wpłynęły na jego utrwalenie w systemie leksykalnym polszczyzny. Interesujące będzie zatem prześledzenie procesu neosemantyzacji i ewoluującego uzusu.

Na początek, ze względu na przebieg neosemantyzacji, warto przeanalizować hasła *leming* w wybranych słownikach ogólnych powojennej polszczyzny. W SJPD artykuł hasłowy wygląda następująco:

leming zool. *Lemmus lemmus*, niewielki gryzoń z rodziny myszy (Muridae) o sierści brązowożółtej; występuje w krajach północnych; w poszukiwaniu pożywienia odbywa dalekie, gromadne wędrówki, niszcząc napotykaną roślinność. *Wiemy, że masowy pojaw lemingów w okolicy, gdzie ich nie było, nastąpić może i dziś bez zmiany klimatu, gdyż zwierzęta te zwykły w pewnych latach wykonywać dalekie i masowe wędrówki.* Szap. W. Lod. 49. *Spod nóg umykają, naszczekując piskliwie, całe gromady lemingów i kryją się między glazami lub w kępach lapańskiej wierzby.* Wiedza 237. s. 29. //SWil <skand. leming>.

Swoistą cechą zastosowanego modelu opisu leksykograficznego, zarówno w odniesieniu do definicji, jak i doboru cytatów, jest encyklopedyzm. Istotą tego poglądu jest między innymi przekonanie o obiektywnej więzi łączącej pojęcie oraz obiekt w świecie rzeczywistym, do którego się ono odnosi. Tak pojęta metoda oddawania pojęć w słownikach skutkuje uwzględnieniem wyłącznie cech obiektywnych definiowanego obiektu, tym samym pominięte zostają te składniki znaczenia, które pozostają w ścisłej zależności od poznającego świat subiektywnego podmiotu (Bartmiński, Tokarski 1993: 48–49) i, jak w wypadku interesującego nas nowego znaczenia, motywują w najnowszej polszczyźnie derywacyjne procesy semantyczne. Sposób opisu zastosowany w SJPD powielony został w SJPSz:

leming zool. «Lemmus, lemmus, niewielki, roślinożerny gryzoń z rodziny norników, o puszystej sierści; żyje w krajach północnych; co kilka lat intensywnie się rozmnaża i odbywa masowe dalekie wędrówki, w czasie których część stada ginie; groźny szkodnik upraw <skandynawskie>».

Różnica pod względem treści zasadza się w tym przypadku na dodaniu przez leksykografów informacji o rodzaju futra, intensywnym rozmnażaniu oraz śmierci części wędrującego stada podczas migracji. Opisywane jest również owłosienie, które scharakteryzowane zostało za pomocą leksemu znamiennego bardziej dla języka ogólnego aniżeli języka prac zoologicznych (*puszysty*). Ukształtowanie definicji pozostaje jednak w swym charakterze bliskie encyklopedycznemu.

W USJP następuje powrót do skromniejszej informacyjnie definicji:

leming zool. «*Lemmus lemmus*, niewielki, roślinożerny gryzoń, o gęstej, puszystej sierści, krępym tułowiu i szerokiej głowie, żyjący w północnej Eurazji i Ameryce Północnej».

Przytoczona eksplikacja nie zawiera informacji o kończących się samobójczą śmiercią masowych wędrówkach, która zakwestionowana została przez zoologów. Sposób definiowania pozostaje zgodny z wzorcem encyklopedycznym.

Z dotychczasową tradycją zrywa ISJP, w którym pojęcie definiowane jest za pomocą słownictwa ogólnego (w miejsce naukowego), zastosowano porównanie do

zwierzęcia znanego z codziennego doświadczenia, zaś ilość wiedzy encyklopedycznej ograniczona została do niezbędnego do uchwycenia znaczenia minimum:

leming to małe zwierzątko podobne do chomika, o pstrym futerku w brązowo-żółtawo-czarne plamy. Lemingi żyją w Skandynawii.

Autorzy nie dodali informacji o masowej migracji zwierząt, gromadnie rzucających się w przepaść. Powyższy element asocjacyjny odnaleźć można w artykule hasłowym PSWP. Co znamienne, znalazł on swoje miejsce w preparowanych przez autorów hasła użyciach ilustrujących znaczenie (pogrubiona czcionka), nie został natomiast uwzględniony w definicji, która realizuje konsekwentnie założenia leksykografii scjentystycznej.

leming zoologiczny niewielki ssak z rzędu gryzoni z rodziny nornikowatych (Microtidae), o krępym tułowiu, szerokiej głowie, gęstej, puszystej sierści i owłosionych stopach, roślinożerny, aktywny nocą, żyjący na północy Europy, Azji i Ameryki Północnej; groźny szkodnik upraw; *Lemmus lemmus*.

Co pewien czas, zwykle co cztery lata, lemingi intensywnie się rozmnażają i odbywają gromadne, bardzo dalekie wędrówki, podczas których większość stada ginie. Pospolity leming właściwy charakteryzuje się brunantnożółtym futerkiem w czarne plamy.

Z punktu widzenia leksykografii stosowanej, biorącej pod uwagę potrzeby masowego użytkownika słownika, uwzględnienie cech asocjacyjnych tego znaczenia wydaje się kłopotliwe. Sytuację komplikuje również kulturowa obcość charakteryzowanego obiektu. Trudno bowiem stwierdzić, na ile wiedza o masowym samobójstwie wspólna jest użytkownikom polszczyzny ogólnej. Stąd nie dziwi zróżnicowany informacyjnie kształt przytoczonych definicji. Z jednej strony należy zdecydowanie odrzucić w przypadku jednostek takich jak *leming* paradygmat racjonalny (scjentystyczny) jako niewystarczający. Z drugiej strony niezwykle trudno wytyczyć granicę pomiędzy cechami, które w opracowaniach popularnych powinny zostać uwzględnione (właściwe są językowemu obrazowi świata wspólnoty), a cechami akcydentalnymi, które z powodzeniem znaleźć się mogą przede wszystkim w słownikach posługujących się definicją kognitywną jako narzędziem oddawania w jak najpełniejszym stopniu znaczenia jednostki.

Jak referuje to we „Wprowadzeniu do semantyki językoznawczej” R. Grzegorzyczkowa (2001: 53–54), jeżeli znaczenie asocjacyjne jest społecznie utrwalone i tym samym systemowe, powinno znaleźć się w słowniku (np. w przypadku wyrazu *matka* cechy takie jak troskliwość, opiekuńczość czy czułość, zaś w przypadku wyrazu *kobieta* cechy takie jak uczuciowość i delikatność, ze względu między innymi na ustabilizowane w języku połączenia typu *kobiety wygląd, kobiece zachowanie*). Stanowisko pośrednie, R. Tokarskiego i J. Apresjana, zakłada natomiast oddzielenie cech konotacyjnych silnych (decydujących o derywacji polisemicznej, znajdujących się u podstaw procesu frazeologizacji) od cech konotacyjnych słabych, wyzyskiwanych wyłącznie tekstowo (na przykład w poezji).

Jak się wydaje, jeśli cecha asocjacyjna nie jest elementem niezbędnym do zrozumienia znaczenia, nie musi się znaleźć w definicji słownikowej (np. rzekome przynoszenie dzieci w przypadku *bociana*). Nie zawsze również fakt motywowania jednostek idiomatycznych oraz nowych znaczeń wyrazów obliguje leksykografa do umieszczenia cechy asocjacyjnej w definicji (głupota w przypadku *barana*). Ponieważ jednak, jak wskazuje to R. Grzegorzyczkowa, znaczenia konotacyjne są w wielu przypadkach społecznie utrwalone i tym samym dają świadectwo kultury, na podłożu której ewoluuje współczesna polszczyzna, warto odnotowywać je w słownikach popularnych. Tym bardziej jest to godne zalecenia, jeżeli motywują nowe znaczenia i jednostki języka. Miejscem słownikowo właściwym dla cech asocjacyjnych wydają się partie haseł zawierające utrwalone w języku połączenia dosłowne (kolokacje) oraz przykłady użycia, o ile dany cytat eksplicytnie nie przeczy współczesnej wiedzy naukowej.

Więcej informacji dotyczących cech asocjacyjnych wyrazu *leming* uzyskać można, analizując ukształtowanie artykułów hasłowych w słownikach języka angielskiego, oddziałującego współcześnie m.in. na język polskiej polityki oraz publicystyki (por. Biesaga 2013).

W CED napotykamy dwa różne znaczenia interesującego nas wyrazu, jedno odnoszące się do zwierząt, drugie zasadniczo do ludzi:

1. any of various volelike rodents of the genus *Lemmus* and related genera, of northern and arctic regions of Europe, Asia, and North America: family *Cricetidae*. The Scandinavian variety, *Lemmus lemmus*, migrates periodically when its population reaches a peak
2. a member of any large group following an unthinking course towards mass destruction¹.

W innych słownikach języka angielskiego (LDOCE, MD, MW, OALD) odnotowane zostaje wyłącznie znaczenie rzeczownika odnoszące się do zwierząt. Poza MW oraz CED wszystkie opracowania dodają w definicjach informację o, rzekomym lub nie, masowym podążaniu migrujących lemingów ku niebezpiecznym sytuacjom bądź ku zagładzie (np. OALD: *there is a popular belief that lemmings kill themselves by jumping off cliffs*²). CED, MD, MW oraz OALD odnotowują również wyrażenia przymiotnikowe *like lemmings* (CED, MD) lub *lemming-like* (MD, MW, OALD) z następującymi definicjami (jeżeli takowe towarzyszą odnotowaniu wyrażenia porównawczego, czasami bowiem jest ono pustym odnośnikiem przy haśle właściwym *lemming*):

¹ 1. każdy z myszowatych gryzoni z gatunku *Lemmus* i podobnych gatunków, zamieszkujących północne i arktyczne regiony Europy, Azji oraz Ameryki Północnej, rodzina *Cricetidae*. Odmiana skandynawska, *Lemmus lemmus*, migruje okresowo, kiedy populacja zwierząt osiąga szczyt

2. członek dużej grupy (ludzi), która podąża w sposób bezmyślny ku masowej zagładzie

² Uważa się powszechnie, że lemingi giną, rzucając się w przepaść.

lemming like

(pejorative) (of a person) being a member of a large group following an unthinking course towards mass destruction, or (of an act, behavior, etc.) characteristic of such people (CED)³

like lemmings or lemming-like

if a group of people do something like lemmings, they all do the same thing as someone else even though it may be stupid, harmful, or dangerous (MD)⁴.

Widać zatem, że użycie rzeczownika w języku angielskim jest w odniesieniu do ludzi postępujących w sposób bezmyślny i autodestrukcyjny na tyle częste, że zostało odnotowane w różnej formie w większości analizowanych tu opracowań leksykograficznych (poza LDOCE). Różnice dotyczą natomiast przyjętego przez słownikarzy sposobu uwzględniania bądź nie przymiotnikowych wyrażen porównawczych (*like lemmings*, *lemming-like*) oraz przenośnych (figuratywnych) użyć rzeczowników odnoszących się do ludzi. Tutaj bądź mamy do czynienia z wyodrębnieniem osobnego znaczenia, bądź ograniczeniem się do informacji o cechach konotujących użycie figuratywne w definicji prymarnego (dosłownego) znaczenia jednostki.

Jak dowodzi R. Woodford (2003), jednym ze źródeł zachodnioeuropejskiego i amerykańskiego obrazu zmierzających ku zagładzie lemingów jest pochodzący z twórci Walta Disneya film dokumentalny „White Wilderness” z 1958 roku. W filmie, nagrodzonym Oscarem w kategorii najlepszy obraz dokumentalny, ukazane jest masowe samobójstwo zwierząt skaczących w przepaść, jak później wykazano, sfalszowane celowo przez filmowców. Twórcy pomylili zjawisko gwałtownego zmniejszania się populacji, na skutek rozlicznych czynników, z masową zagładą, następnie zaś dostosowali scenografię do przyjętej koncepcji (zwierzęta przetransportowano, filmowano kilkakrotnie ich grupę w celu osiągnięcia efektu mnogości, wreszcie wrzucono w przepaść do wody). W ten sposób, choć nauka odrzuciła pogląd o masowym samobójstwie zwierząt, obraz ukształtowany przez amerykańską kulturę popularną pozostał, by następnie dzięki swej sugestywności wpływać na tekstowe wizje i systemowe obrazy świata poszczególnych języków.

Podsumowując analizę danych leksykograficznych, w języku angielskim utrwalona jest asocjacyjna cecha znaczeniowa, odnosząca się do masowego samobójstwa lemingów, rzucających się w przepaść. Znajduje ona w różnorodny sposób odzwierciedlenie w systemach językowych i tym samym słownikach języka angielskiego brytyjskiego i amerykańskiego. Nieco inaczej jest w leksykografii polskiej ostatnich kilkadziesiąt lat. Brak utrwalenia komponentu asocjacyjnego w świadomości użytkowników skutkuje niejednokrotnie brakiem jego uwzględnienia w opisie leksykograficznym.

Po przeanalizowaniu dotychczasowej praktyki leksykograficznej warto prześledzić, w jaki sposób oraz w jakim czasie nowe znaczenie wyrazu *leming* zaistniało

³ *pejoratywnie o człowieku*: będąc członkiem dużej grupy ludzi, podążać w sposób bezmyślny ku masowej zagładzie, także o czynności, zachowaniu charakterystycznym dla takich ludzi

⁴ jeżeli grupa ludzi robi coś jak lemingi (*lemming-like*), robią tę samą rzecz w taki sam sposób, nawet jeżeli ktoś uważa, że mogłoby to być głupie, szkodliwe lub niebezpieczne

w polszczyźnie. Za punkt wyjścia posłuży zbiór tekstów zgromadzonych w NKJP w jego zrównoważonej odmianie. Wspomniana wersja korpusu zawiera 300 milionów słów (segmentów wyrazowych) pochodzących ze zróżnicowanych tematycznie i gatunkowo tekstów zasadniczo współczesnej polszczyzny do roku 2012. Stanowi zatem reprezentatywny materiał diagnostyczny, umożliwiający wskazanie w przybliżeniu momentu, w którym zaczęło kształtować się nowe znaczenie.

Przeгляд zawartych w korpusie wystąpień wskazuje, że wyraz niezwykle rzadko występuje w jednoznacznym odniesieniu do zwierząt, jak w poniższych przykładach⁵:

Tatry pokrywa lodowiec. U ich podnóża, po obszarach pokrytych tundrą wędrują stada ogromnych włochatych nosorożców, reniferów, tygrysów szablasy, jaskiniowych niedźwiedzi, **lemingów** i mamutów⁶.

Słynne marsze tysięcznych rzesz **lemingów**, kończące się niekiedy samobójczo w falach morskich, czy niezliczone roje szarańczy spadające nagle na spokojne dotąd strony - to tylko dwa przykłady zbiorowej emigracji (sic!) większej grupy osobników danego gatunku⁷.

Znacznie częściej, zgodnie z tendencją charakterystyczną również dla angielszczyzny, wyraz stanowi składnik porównań charakteryzujących ludzi:

Siostra mnie ostrzegała, przyjaciółki... ale ja byłam **jak** ten **leming**, który wbrew wszystkiemu lezie nad urwisko i rzuca się w przepaść. Na sterty podobnych sobie⁸.

Aby zdobyć rozsądne pieniądze, należało postawić chałupę i latem wynajmować ją palantom z Warszawy, z Krakowa i innym co roku najeżdżającym wybrzeże **jak** jakieś cholerne, odmóżdzone **lemingi**⁹. CZŁOWIEK. Ten najbardziej na Ziemi rozpowszechniony przedstawiciel fauny – brnie przed siebie, ku zagładzie, **jak lemingi**¹⁰.

Od wyrażen porównawczych dzieli już tylko krok do użycie wyrazu w znaczeniu przenośnym, w odniesieniu do ludzi. Tego rodzaju uzus pojawia się w najnowszych zasobach korpusowych, np.:

Lemingami zwolennicy PiS określają bezrefleksyjnych, ich zdaniem, wyborców Platformy, którzy nie wnikają w istotę rzeczy, tylko ulegają partyjnej propagandzie¹¹.

Nie są to użycia wyrazu, lecz przytoczenia (jednostki są definiowane w dalszych partiach wypowiedzi), co wskazuje na dystans autorów wobec przywoływanego zna-

⁵ We wszystkich cytowanych w tekście przykładach została zachowana oryginalna pisownia.

⁶ NKJP: Anna Zadzioro, Bumerang i najstarszy Polak, Tygodnik Podhalański, nr 11–12, 1997.

⁷ NKJP: Marcin Ryszkiewicz, Przepis na człowieka, 1996.

⁸ NKJP: Ewa Siarkiewicz, Kuźnia na rozdrożu, 2008.

⁹ NKJP: Mariusz Kaszyński, Skarb w glinianym naczyniu, Esencja, nr 03, LXXV, 2008-04.

¹⁰ NKJP: Wojtek, Chorobliwe majaki, Zielone Brygady. Pismo ekologów, 1993-04-01.

¹¹ NKJP: Mariusz Janicki, Prezes jak nowy, Polityka, nr 2691, 2009-02-07.

czenia wyrazu, wskazuje na jego nowość i brak przyswojenia w systemie leksykalnym. Autorzy wskazują również źródło, z którym przypuszczalnie łączyć można nowe znaczenie wyrazu.

Zwolennicy PO nazywani są przez jej wrogów (np. na portalu Salon24) **lemingami**, małymi gryzoniami, stworzeniami bezrefleksyjnymi, z małym mózgiem, z rozbudzoną sferą konsumpcji, a ze zredukowaną moralnością i świadomością polityczną¹².

Podążając drogą wskazaną przez NKJP, warto zanalizować pod względem chronologicznym teksty pochodzące ze wspomnianego portalu publicystyki prawicowej, zawierające słowo *leming*. Zaznaczyć trzeba, że wyszukiwarki rozbudowanych stron internetowych ułatwiają dość dokładne śledzenie rozwoju jednostek leksykalnych dzięki wbudowanym analizatorom morfologicznym (rozpoznawanie bez względu na użytą formę fleksyjną) oraz narzędziom sortowania (chodzi mi zwłaszcza o możliwość przeszukiwania w porządku chronologicznym, od tekstów najstarszych).

Wbrew powszechnej opinii wystąpienia wyrazu *leming* w nowym znaczeniu nie są znamienne wyłącznie dla tekstów najnowszych, tworzonych od roku 2011, kiedy słowo zyskało dużą popularność. Spotkać je można już pod koniec 2007 roku we wpisach autorów blogów, upowszechniających swoje poglądy polityczne na wspomnianym portalu.

Pomysł likwidacji PR [Polskiego Radia – dop. M. B.] – wpisuje się doskonale w proces formowania bezmyślnych **Lemingów**, dla których pożywką ma być chała serwowana przez luzackie komercyjne media...¹³

W pierwszej połowie 2008 roku wyraz w nowym znaczeniu zaczyna być używany przez innych blogerów z serwisów związanych z prawicą konserwatywną. Do uwzględnianych dotychczas mocnych cech definicyjnych (niesłuszne popieranie przeciwnej prawicowej partii politycznej, bezmyślne dążenie ku zagładzie pochodzące z prymarnego znaczenia wyrazu) dołączają nowe, mające charakter bardziej akcydentalny. Wymienić można tutaj posiadanie wyższego, ale powierzchownego wykształcenia, młody wiek oraz preferowanie konsumpcyjnego stylu życia:

Jeżeli uważasz, że jesteś młody, przedsiębiorczy i wykształcony bo głosowałeś na X, jeżeli myślisz, że cud nad Wisłą to nazwa rządowego programu reform, tylko za diabła nie wiesz, co wspólnego z tym mają ułani, i uważasz, że jedynym sposobem na rozwiązanie wszystkich problemów byłaby prywatyzacja Sejmu – to zapewne jesteś **lemingiem**¹⁴.

¹² NKJP: Mariusz Janicki, Wiesław Władyka, Grill, real i oral, Polityka, nr 2661, 2008-07-05.

¹³ Galeria, Zlikwidować polskie radio, Salon24, www.redakcja.pl, 2007-11-19.

¹⁴ Łowca Lemingów, Kraina lemingów, Salon24, www.redakcja.pl, 2008-05-13.

Mniej więcej w połowie 2008 roku nowe znaczenie stabilizuje się w socjolekcie publicystów konserwatywnych. Wyraz zaczyna być używany, nie tylko wyłącznie przytaczany (upowszechnia się z wolna grafia małą literą bez cudzysłowu). Rozwija się również swoistego rodzaju folklor internetowy, związany z nowym sensem wyrazowym (tworzenie derywatów słowotwórczych, np. *lemingizacja*, *lemingowanie*, *lemingoza*; formułowanie pseudonaukowych definicji; upowszechnianie anegdot, w których policjanta czy blondynkę zastępuje leming). Nowe znaczenie nie przekracza natomiast na tym etapie granic publicystyki związanej z jedną opcją polityczną.

Sytuacja zmienia się na przełomie 2010 i 2011 roku. Użycie nowego znaczenia staje się na tyle powszechne, że informacje o jego istnieniu docierają do autorów związanych z innymi opcjami światopoglądowymi oraz komentatorów życia politycznego, np.:

Lemingi? To głupie określenie. Ostatnio modne, zwłaszcza na prawicy. Definicja **leminga** jest taka: żyje w stadzie, idzie za tłumem, nie myśli samodzielnie, lansuje się¹⁵.

W następnym etapie, przypadającym mniej więcej na 2012 rok, nowe znaczenie jest używane nadal w granicach języka publicystyki, niemniej jednak również przez polityków związanych z odmiennymi opcjami światopoglądowymi oraz dziennikarzy. Zaproponowany koncept znaczeniowy okazuje się zatem na tyle atrakcyjny, na tyle adekwatny do opisywanej rzeczywistości politycznej, że zaczyna być powszechnie stosowany w tekstach dziennikarskich¹⁶.

Dość znaczące jest zwłaszcza umiejscawianie neosemantyzmu w polu semantycznym nazw zwolenników określonych opcji światopoglądowych.

X nic nie zrobił w sprawie Smoleńska, a więc nie zrobił nic, żeby zasypać podział na Polskę **lemingów** i konfederację wolnych Polaków – dodał¹⁷.

Myślę, w Polsce są pewne podobieństwa: **lemingi** albo mohery smoleńskie. Czy jest trzecia droga?¹⁸

Wkrótce do słabych cech znaczeniowych wyrazu dołączają kolejne, mianowicie praca osoby określanej mianem *leminga* w dużej międzynarodowej firmie o strukturze

¹⁵ Grzegorz Sroczyński, Charlotte – kultowe miejsce, Gazeta Wyborcza, 2012-01-05.

¹⁶ Duże znaczenie ma opublikowanie w lipcu 2012 r. w jednym z tygodników prawicowych artykułu „Alfabet leminga” autorstwa Roberta Mazurka. Jest to prawdopodobnie pierwszy, dostępny w mediach ogólnopolskich, tekst poświęcony wyłącznie tej tematyce. Na jego kartach autor omawia najważniejsze cechy, jakie, jego zdaniem, przypisać można osobom określanym mianem *lemingów*. Ze względu na wywołany oddźwięk artykuł określić można mianem tekstu precedensowego (G o s 2006), będącego źródłem porównań i odwołań.

¹⁷ Psm, Prof. Krasnodębski: jest podział na Polskę lemingów i konfederację niepodległych Polaków, Gazeta Wyborcza, 2012-08-08.

¹⁸ Dorota Wodecka, Bator: Moje przykazania od III do X, Gazeta Wyborcza, 2012-11-01.

korporacyjnej¹⁹ oraz pochodzenie z małego miasta lub wsi. Zmiana ta sprawia, że coraz częściej osoby, które charakteryzuje się tym określeniem, aby je krytykować, same zaczynają w ten sposób o sobie mówić, identyfikować się z tak ukształtowanym pojęciem. W tym samym momencie nowy sens, sprzężony ze stylem życia określonej grupy społecznej, zaczyna być używany w tekstach innych niż dotyczące polityki.

Zmieniłam pracę i o to, jak każdy porządny **leming**, zmuszona jestem dojeżdżać do biurowców na Służewiec²⁰.

Polędwica wołowa w hurcie kosztuje 50-60 zł. W sklepie cena wzrasta do 80 zł. Dla przeciętnego rodaka to zdecydowanie za dużo, mimo że jesteśmy mięsożerni (ryby, zielenina czy sushi to u nas raczej margines popularny wśród **lemingów** z dużych miast)²¹.

Po miesiącu biegnie 10km, po trzech startuje na półmaratonie, po pół roku w maratonie. Zaraz potem trafia do naszej kliniki. [...] Najgorzej jak **lemingi** biorą się za bieganie...²²

Od czasu do czasu, jak na prawdziwych **lemingów** przystało, spędzamy z naszymi przyjaciółmi wieczór w knajpie. Spotykamy się w jednym z supermodnych warszawskich lokali, zajadamy się pysznościami i wypijamy hektolitry wina²³.

Analiza zasobów wyszukiwarki współczesnej polszczyzny Monco PL²⁴, uzupełniającej poniekąd braki zdezaktualizowanego w chwili obecnej NKJP, pozwala stwierdzić, że neosemantyzm osiągnął największą popularność w latach 2011–2013. W ostatnich latach jest nadal używany, choć z nieco mniejszą częstotliwością. Po roku 2014 rzadko pojawiają się, obecne wcześniej, konteksty autoprezentacyjne oraz związane ze stylem życia, jak w poniższym przykładzie:

Wyznacznikiem cywilizacyjnego awansu jest dla młodego **leminga** hipoteczne studio w zamkniętym osiedlu, w którym zaledwie śpi, resztę swego życia spędzając w biurze [...]²⁵.

¹⁹ Wydaje się, że wpływ na przyporządkowanie *lemingowi* pracy w korporacji mogła mieć również prosta gra komputerowa o nazwie *Lemmings*, popularna w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Celem gracza było przeprowadzenie grupy zantropomorfizowanych, tak samo wyglądających i zachowujących się lemingów do wyjścia z labiryntu. Aby osiągnąć to zamierzenie, postaci muszą przedostać się przez kolejne tunele i przeszkody, wykonując synchronicznie wybrane przez gracza czynności, np. kopiąc w podłożu czy budując coś. W obiegowej opinii podobnie postrzegane są obowiązki pracowników korporacji, którzy wykonują mechanicznie i równocześnie proste czynności biurowe.

²⁰ List czytelniczki Anny, Leming jedzie na Służewiec ściśnięty w pozycji glona, Gazeta Wyborcza, 2013-02-20.

²¹ Piotr Miączyński, Leszek Kostrzewski, Mamy za mało mięsa. Będziemy jeść niemieckie i duńskie, Gazeta Wyborcza, 2013-02-20.

²² Magda Sołtys, Lemingi a bieganie, Gazeta Wyborcza, 2013-06-20.

²³ Damian Gajda, Aleksandra Kisiel, „Zamknij się i przestań narzekać”, czyli dlaczego ciągle marudzimy, kobieta.onet.pl, 2014-02-05.

²⁴ <http://monco.frazeo.pl/> (dostęp: 22 marca 2016).

²⁵ Onet.pl, 2016-02-26.

Najczęściej wyraz w nowym znaczeniu wykorzystywany jest jako narzędzie negatywnej charakterystyki przeciwników ideowych w tekstach politycznych. Mianem *leminga* określa się niezmiennie osobę głoszącą na liberalną partię prawicową, rządziej na partie lewicowe, wspinającą się po kolejnych szczeblach kariery zawodowej, z czym wiąże się pomnażanie zasobów finansowych, prowadzenie określonego stylu życia oraz ignorowanie problemów związanych z przyszłością kraju.

- Nie bądź **lemingiem, zagłosuj na prawicę!**²⁶

X w swej genialności nie przewidział, że syte **lemingi** mające kredyty, rodziny i robotę wyjdą na ulicę bo nie dadzą sobie odebrać wolności²⁷.

Wyznające liberalny socjalizm **lemingi** w Polsce i zagranicą nigdy tego nie rozumieją, bo one chcą innej rzeczywistości²⁸.

W kółko tylko ten „**leming**” lub „lewak”... Nuda. Niestety w emocjach często zapomina się o kreatywności²⁹.

Jak można wnioskować na podstawie powyższych danych, neosemantyzm *leming* utrwalił się w systemie leksykalnym polszczyzny, stając się jednym ze słów kluczowych dyskursu politycznego³⁰. Bez względu na przemiany polityczne nowe znaczenie jest sprzężone z istnieniem elektoratu o określonych poglądach oraz etosem życiowym pewnej reprezentatywnej dla współczesnych przemian ekonomicznych części polskiego społeczeństwa, której liczebność, jak wskazują procesy socjologiczne oraz aglomeracyjne, w najbliższych latach będzie nadal rosła.

Jak się wydaje, nowe znaczenie, ukształtowane m.in. pod wpływem angielszczyzny, wpłynęło na znaczenie prymarne, odnoszące się do zwierzęcia. W przypadku podstawowego sensu wyrazu *leming* cechy asocjacyjne, nawet jeżeli znamienne dla językowego obrazu świata części użytkowników polszczyzny, wydają się warte odnotowania w definicji. Bez uwzględnienia komponentu semantycznego rzekomego rzucania się w przepaść w wyniku masowego szaleństwa definicja może być odbierana jako niepełna, zbyt ogólna. W takim wypadku niemożliwe będzie uchwycenie istoty pojęcia, a zatem niemożliwa będzie również prawidłowa identyfikacja obiektu w świecie. Wyraz *leming* jest przykładem stosunkowo rzadkiego w leksykografii ogólnej zjawiska semantycznego, związanego z zasadnością uwzględnienia komponentu asocjacyjnego w opisie słownikowym. Sama potrzeba przekazywania tego rodzaju społecznie utwalonych w danej wspólnocie komunikacyjnej informacji, o ile kluczowe są dla uchwycenia znaczenia, uznawana jest przez wielu leksykografów za zasadną (por. Atkins, Rundell 2008: 427; Bullon 1990: 29).

²⁶ Facebook.com, 2015-04-21.

²⁷ A. I. Nowak: Dwie Polski, jedna wojna, natemat.pl, 2016-03-10.

²⁸ Andrzej Rozpłochowski, Trybunał Konstytucyjny powinien zostać zlikwidowany, wpolityce.pl, 2016-03-17.

²⁹ Internet: mzf.cupsell.pl (dostęp: 20 marca 2016).

³⁰ Warto przypomnieć, że *leming* uznany został przez kapitułę plebiscytu Słowo roku, organizowanego przez Uniwersytet Warszawski, za jedno ze słów kluczowych 2012 roku.

Jeżeli chodzi o wnioski leksykograficzne, z pewnością nowe znaczenie wyrazu *leming*, ze względu na ustabilizowanie w systemie leksykalnym, zasługuje na odnotowanie w słownikach języka polskiego. Biorąc pod uwagę czytelność procesu neosemantyzacji, warto również przy znaczeniu podstawowym odnotować jego cechy asocjacyjne, które, najprawdopodobniej po zapożyczeniu z systemu leksykalnego angielszczyzny, wpłynęły na zaistnienie drugiego życia *leminga* we współczesnej polszczyźnie.

Wykaz skrótów

- CED – Collins English Dictionary, <http://www.collinsdictionary.com>.
ISJP – Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, Warszawa 2000, s. 757.
JPSz – Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, wyd. 2, Warszawa 1992, t. 2, s. 23.
LDOCE – Longman Dictionary of Contemporary English, <http://www.ldoconline.com>.
MD – Macmillan Dictionary, <http://www.macmillandictionary.com>.
MW – Merriam-Webster Dictionary, www.merriam-webster.com.
NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego, www.nkjp.pl.
OALD – Oxford Advanced Learner's Dictionary, <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
PSWP – Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny, red. H. Zgólkowa, Poznań 1998, t. 19, s. 97.
SJPd – Słownik języka polskiego, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969, www.doroszewski.pwn.pl.
USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, wersja multimedialna, Warszawa 2004.

Bibliografia

- Atkins S., Rundell M., 2008, *The Oxford Guide to Practical Lexicography*, Oxford University Press, Oxford.
- Bartmiński J., Tokarski R., 1993, Definicja semantyczna: czego i dla kogo?, [w:] *O definicjach i definiowaniu*, pod red. tychże, Wydawnictwo UMCS, Lublin, s. 48–49.
- Biesaga M., 2013, *O grillowaniu w polityce*, *Język Polski*, nr 2, s. 115–118.
- Bullon S., 1990, *The Treatment of Connotation in Learner's Dictionaries*, [w:] *BudaLEX'88 Proceedings. Papers from the EURALEX Third International Congress*, red. T. Magay, J. Zigány, Akadémiai Kiadó, Budapest, s. 27–33.
- Gos E., 2006, *Co to jest tekst precedensowy?*, *Przegląd Rusycystyczny*, nr 4, s. 78–84.
- Grzegorzczkowska R., 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kamińska-Szmaj I., 2001, *Słowa na wolności*, Wydawnictwo Europa, Wrocław.
- Sękowska E., 2007, *Polska leksyka polityczno-społeczna na przełomie XX i XXI wieku*, Nakładem Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Woodford R., 2003, *Lemming Suicide Myth. Disney Film Faked Bogus Behavior*, *Alaska Fish & Wildlife News*, nr 9, www.adfg.alaska.gov/index.cfm?adfg=wildlifefews.main.
- Zimny R., Nowak P., 2009, *Słownik polszczyzny politycznej po roku 1989*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

SUMMARY**The second life of *lemming* in contemporary Polish language**

Keywords: semantic neologism, political discourse, sociolinguistics, value judgment.

Słowa kluczowe: neosemantyzm, dyskurs polityczny, socjolingwistyka, wartościowanie.

This paper aims to describe the new meaning of the word *lemming*. This meaning appeared during last years in Polish political discourse. It is used to characterize young liberals, especially corporate employees. The first part of this paper is devoted to the various definitions of the word *lemming* in Polish and English lexicography. This comparison enables to present various strategies of dealing with figurative meanings and associative components of meanings. In the second part the evolution of the new meaning in contemporary Polish has been shown.